

DOBRYNINA, Nataliâ: Čerty duhovnoj obšnosti. Russkaâ hudožestvennaâ literatura v čtenii mnogonacional'nogo sovetskogo citatela. Gos. b-ka im. Lenina, Moskva, Kniga, 1983. 112 p.

A szellemi közösség jellemző vonásai. Az orosz irodalom a soknemzetiségű olvasóközönség olvasmányáiban

A moszkvai Lenin könyvtár olvasáskutatási részlegének neves munkatársa az orosz irodalom hatókörének szélességét és hatásának mélységét vizsgálja történeti, szociológiai, szociálpszichológiai, valamint szocio- és pszicholingvisztikai megközelítéssel.

Az orosz irodalmat olvasó soknemzetiségű szovjet olvasóközönség történetével foglalkozó fejezetből megtudhatjuk, hogy a Szovjetunió különböző népeinek az orosz irodalommal való kapcsolata a földrajzi, az etnikai és a nyelvi közelségtől (vagy távolságtól) függően eléggé különbözőképpen alakult. A kapcsolatokat – természetesen elsősorban az oroszokhoz legközelebb álló ukránok és beloruszok körében – a XVIII–XIX. század fordulóján erősödtek meg. Az irodalmi és politikai hatások egymást erősítve hatottak, a dekabrizmus például különösképpen a Kaukázuson túli és a balti területeken. Az erőszakos cári oroszosítás nem akadályozhatta meg a haladó orosz irodalom terjesztését, amely az irodalmárok, a tanárok, a fordítók, a néprajzosok és geológusok nem hivatalos kezdeményezéseinek volt köszönhető. Buzgalmuk eredményeképpen a legjobb orosz művek (a dekabristákéit is beleértve) a közkönyvtárakba is bekerültek.

A századfordulón még csak 28 százalékos volt Oroszországban az írni-olvasni tudók aránya. Ennél jóval nagyobb, 70 százalék a Baltikumon (az észteknél 96 százalék), és jóval kisebb, csak 1–2 százalék Közép-Ázsiában. Csupán 1926-ra nőtt kétszeresére ez az arány, amiben nagy szerepe volt az anyanyelv szabad használatát biztosító törvénynek. Már a huszas évek felében 5–8 oroszból fordított irodalmi művet adnak ki az egyes köztársaságokban 2–4000 példányban, különböző nyelveken, de még hiányzott a színvonalas fordító gárda és a felkészült olvasóközönség. (Az írástudatlanság megszüntetését célul kitűző párthatározat csak 1929-ben jelent meg.) Már a huszas évek végére az egyes köztársaságokban négy-hétszeresre nőtt a könyvtárak száma a forradalom előttihez képest. A huszas évek elején (!) végzett, 11 200 vöröskatonára (akik között szép számmal voltak ukránok, észak-kaukázusiak és távolkeletiek) kiterjedő kérdőíves felmérés adatai szerint a legnépszerűbb tíz orosz író sorrendje így alakult: L. Tolstoj, Puškin, Gogol, Nekrasov, Čehov, Turgenev, Lermontov, Dostoevskij, Bednyj. Egyenesen meghökkentő, hogy a polgárháború legnehezebb és legzavarosabb éveiben ilyesmire is volt energiája a szovjet kulturális és politikai vezetésnek. Egy 1924-ben végzett vizsgálat szerint orosz területen a legolvasot-

tabb orosz művek élén Tolstoj, Čehov, Dostoevskij művei állnak. Egészen más képet mutat egy 1928-as vizsgálat, amely arról tudósít, hogy az azerbajdzsáni, a szibériai, a kazahsztáni, a csecsen-ingus és a donyeci könyvtárakban Gorkij, Gladkov, Neverov, Serafikovič és Lavrenev művei a legolvasottabbak. A kép az orosz és a nem orosz lakosság körében egészen hasonló. Újabb felmérések hosszú évtizedekig nem készültek, a különféle – nem szakszerű, hanem inkább lelkendező – beszámolók szerint a harmincas években Az acélt megedzik a legolvasottabb mű, Polevoj és Nikolaeva műveit is egy-két éven belül lefordították jó néhány nyelvre. 1957-ig Puškintól 82 nyelven 1917, L. Tolstojtól 80 nyelven 1652, Gorkijtól 76 nyelven 2350, Šolohovtól 56 nyelven 457 mű jelent meg a Szovjetunióban. Egy 1963-as kutatás adatai szerint az orosz-szovjet írók közül – főleg a fiatalság körében – Simonov, Bondarev, Koževnikov, Rekenčuk és Solouhin művei a legnépszerűbbek, akiknek művei egyébként az iskolai tananyagban is szerepelnek.

Az orosz irodalom elterjedésének alakulása című fejezetben először a *publikációs bázissal* foglalkozik a szerző. A Szovjetunióban 200 könyvkiadó ad ki orosz irodalmat. Az orosz szerzőjű könyvek 41–47 százaléka volt irodalmi mű, a példányoknak viszont 68–78 százaléka. A különböző szovjetunióbeli népek nyelvén megjelenő művek 10–15 százaléka orosz irodalom, a példányszámoknak viszont csak 2–4 százaléka. Az új művek fordításban átlag 21 000 példányban jelennek meg. Az Észt, a Grúz, a Litván és az Örmény köztársaságokban szinte kizárólag csak saját nyelvükön adnak ki orosz irodalmat, az Ukrán, a Kirgiz, a Belorusz, a Moldáviai és a Kazah köztársaságokban elég sok orosz nyelvű kiadás is megjelenik. Ebben az időszakban sorrendben Tolstoj, Puškin, Gorkij, Solohov, Nekrasov, Turgenev, Maákovskij, Lermontov, Čehov, Fadeev, Kurina, Simonov művei jelentek meg a legnagyobb példányszámban.

Ami a vásárlási igények kielégítését illeti: kétszer-háromszor többen vannak azok, akiknek megvannak ezeknek a szerzőknek a művei, mint azok, akik megvennék őket. A fordítások egy-egy példányára a különböző köztársaságokban eléggé különböző számú (oroszul nem jól tudó) érdeklődő jut (1 és 200 között), vagyis az ellátottság színvonala eltérő, néhol egyes művek esetében feltűnően alacsony. Enyhít valamit a gondokon, hogy az orosz nyelvű regények egyharmada a könyvek megjelenése előtt a négyszerte-ötszörte nagyobb példányszámú folyóiratokban is napvilágot lát.

A rádió és a televízió adásai is fontos szerepet játszanak az orosz irodalom terjesztésében. A központi rádiók hat-hét, a televízió pedig tízféle műsorával vállalja ezt a missziót.

A középiskola az orosz irodalom egyik legfontosabb közvetítő csatornája, amelynek különösképpen a nem-orosz falvakban van meghatározó szerepe, hiszen itt csak az oroszórakon hallani orosz beszédet. Mivel az orosz a kommunikáció és a kulturálódás nyelve is, sokan a nem orosz anyanyelvűek közül is orosz iskolába íratják gyerekeiket (a köztársaságokban élők 55%-a). Az orosz irodalom népszerűsítésére az oktatásügyi irányítás a következő programokat ajánlja mint fakultatív tárgyakat: "az orosz irodalom és más irodalmak közötti kölcsönhatás", "a műfordítás kérdései", "a "szovjet soknemzetiségű irodalom", "Lenin mint szépirodalmi téma", "az orosz-szovjet dramaturgia".

Roppant fontos csatorna a közművelődési könyvtár, már csak azért is, mert a boltokban gyakorta hiánycikk mind a klasszikus, mind a kortárs orosz irodalom. 1970 és 1979 között kiadott 70 fontos mai témájú mű közül az orosz köztársaság központi városi

könyvtáraiban 5–15, fiókjaiban 30–50, a falusi könyvtárakban 16–48 hiányzott. A törzsanyagból pedig Gončarov, Krylov, Griboedov és Ostrovskij művei hiányoztak. Még rosszabb a helyzet az orosz klasszikusok új kiadásainak beszerzése terén: 5 közül csak 3 falusi könyvtárba jutnak el.

Az orosz irodalom a soknemzetiségű környezetben ma: az olvasói ízlés és az olvasmányszerkezet című fejezet arról tájékoztat, hogy a kérdezés időpontjában a válaszolók 37 százaléka olvasott éppen orosz irodalmat, 36 százaléka nevezett meg nem régen olvasott orosz irodalmi művet és 27 százaléka tudott ilyen műveket olvasásra ajánlani. Azoknak az aránya, akik mindhárom kérdésre pozitív választ adtak, a lettek és az ukránok körében volt a legnagyobb (61 és 60 százalék; az oroszok között csak 51 százalék), és az osztékok meg az üzbégek körében volt a legkisebb (37 és 28 százalék). Orosz irodalmat az *otthoni könyvgyűjtemények* 85 százalékában találtak a kutatók. A *legkedveltebb olvasmányok* között a férfiaknak 46, a nőknek 60, a városiaknak 90, a falusiaknak 81 százaléka említett orosz irodalmi művet. Az orosz irodalomból elsősorban a Nagy Honvédő Háború témakört (70%), a krimi (57%) és a történelmi tematikát (50%) kedvelik.

A forradalom előtti orosz irodalomból a legkedveltebbek – sorrendben – a következők voltak: Tolstoj, Puškin, Lermontov, Čehov, Turgenev, Gogol, Dostoevskij, Kuprin, Nekrasov, Ostrovskij, Bunin. A legtöbb *szovjet* szerzőt Ukrajnában, a legkevésbé Üzbegisztánban említették. A legkedvesebb szovjet költők sorrendje: Maākovskij, Blok, Tihonov, Roždestvenskij, Asadov. A szovjet íróké pedig így fest: Šolohov, Gorkij, Ivanov, Fadeev, A. Tolstoj, Ostrovskij, Simonov, Belāev, Šukšin, Čakovskij, Bondarev, Markov, Proskurin, Lipatov. (Gorkij, Maākovskij, Ostrovskij és Fadeev kötelező olvasmányok.)

Az oroszul jól beszélők aránya a csuvasoknál, az osztékok és a gagauzok között 65–65, a lettek körében 57, az ukránok, üzbégek és a moldáviak között 50–50 százalék, az azerbajdzsánok között 30 százalék. Az orosz szerzőket a vizsgáltak 17 százaléka csak anyanyelvén olvassa, 70 százaléka oroszul, 6 százaléka mindkettőn. Az orosz irodalmat csak anyanyelvükön olvasók aránya az üzbégek körében a legnagyobb (61 százalék), az ukránok, a gagauzok, a csuvasok és az osztékok körében a legkisebb (0–7 százalék).

Az orosz irodalom befogadása és megértése a soknemzetiségű szovjet olvasók táborában című fejezetben a szerző arról a befogadásvizsgálatról számol be, amelynek keretében a kutató Čehov: *Kövér és sovány*, valamint Paustovskij: *Ajándék* című novelláinak befogadását (értékelését, értelmezését és megértését) vizsgálta, a társadalmi és nemzeti hovatartozás, az esztétikai tapasztalat és a pszichikum fejlettsége szempontjából. Azt, hogy a vizsgáltak körében Čehov jóval népszerűbb szerző, mint Paustovskij, a szerző elsősorban azzal magyarázza, hogy Čehov művei tipikusan iskolai, Paustovskij művei pedig tipikusan személyes olvasmányok. Ez utóbbiból is következhet az, hogy a Paustovskij novella a kérdezettek 59, a Čehov-mű viszont csak 44 százalékának tetszett. A sokak számára már az iskolából ismert Čehov-mű értékelésében a különböző anyanyelvű olvasók körében nem mutatkozott túlságosan nagy (csupán 12%-os) eltérés (íme az iskola integráló hatása!), a Paustovskij-novella minősítésében viszont igen jelentős különbségeket lehetett tapasztalni. A csak anyanyelvükön olvasók körében nagyobb arányú volt a "triviális olvasatok", mint az "eszmei olvasatok" aránya.

Jelentős vállalkozásnak érzem Nataliâ Dobrynina munkáját, még kisebb-nagyobb hiányosságai ellenére is. A történeti fejezet lehetett volna egy kicsit terjedelmesebb és így alaposabb is. Kitérhetett volna a szerző a Szovjetunió népeinek anyanyelvi kultúrájára, írásbeliségére, irodalom-kínálatára, hiszen ennek ismerete nélkül elég nehéz pontosan érzékelni az orosz kultúrához és az orosz irodalomhoz való viszonyokat. Ebből a szempontból igen szerencsés lett volna olyan népekre is kiterjeszteni a vizsgálódás körét, mint a litvánok és az észtek. Nem érzem eléggé meggyőzőnek az elméleti megalapozást, erről egyébként a 203 tételes bibliográfia is meggyőző, amelyben feltűnően kevés a nem szovjet szerzők száma, összetételük pedig ugyancsak esetleges, a hazai szerzők közül pedig az említett Vygotskijon és Rubakinon kívül olyan nagyságokat hiányolok, mint Bahtin vagy Lotmann. Kár, hogy nem eléggé kritikusan vesz át a szerző olyan elképzeléseket, mint a Kartasov-féle modell az orosz irodalom könyvtári terjesztésére. Az is sajnálható, hogy a szerző nem ismerteti részletesebben módszertani apparátusát (a mintákat, a kérdőíveket). Érdemes lett volna néhány oldalt rászánni a nemzetközi összehasonlításra is.

KAMARÁS István